Published December 31, 2025 Klapalekiana, **60**: 275–280, 2024
ISSN 1210-6100

Josef Smažík a Jan Macek oceněni za mimořádný počin v popularizaci entomologie

Josef Smažík and Jan Macek – awarded for extraordinary achievements in the popularization of entomology

Na počátku kariéry mnoha přírodovědců bývá některá z knih, které inspirují jeho zájem a vedou první odborné kroky. Mnoho entomologů ve svých vzpomínkách uvádělo jako průvodce svých začátků publikace Jana Obenbergera či Hynka Joukla, k nimž se později připojila díla Jiřího Niedla, Karla Hůrky nebo Jana Žďárka. Nakladatelská svoboda po roce 1990 přinesla více entomologických knih než kdykoliv dříve, avšak jejich kvalita je značně nevyrovnaná. Těch kvalitních je naštěstí dostatek, ale i mezi nimi vyčnívá řada původních atlasů od předních českých odborníků, vydávaných od roku 2007 v nakladatelství Academia. Téměř každý český entomolog a nadšenec do přírody má ve své knihovně alespoň jednu z těchto knih.

Základem řady je čtyřdílná série atlasů Motýli a housenky střední Evropy, přičemž první tři díly se věnovali nočním motýlům (Macek et al. 2007, 2008, 2012) a poslední, čtvrtý, denním motýlům (Macek et al. 2015). Mezi ostatními publikacemi věnovanými motýlů jsou tyto velmi cenné především díky vyobrazení housenek a map rozšíření jednotlivých druhů. Již v roce 2005 představil Jan Macek na prvním setkání českých a slovenských hymenopterologů v Praze plán na tvorbu atlasů blanokřídlých České a Slovenské republiky, které připravoval souběžně s atlasy motýlů. První díl s názvem „Blanokřídlí České republiky I. (žahadloví)" byl publikován v roce 2010 (Macek et al. 2010). Tato publikace je unikátní i z mezinárodního hlediska, protože se do té doby nikdo nezabýval žahadlovými blanokřídlými v tak širokém a zároveň podrobném taxonomickém záběru. Díky tomu se velká část nákladu prodala také do zahraničí, přestože je kniha napsaná v češtině. Druhý díl série s názvem „Blanokřídlí České a Slovenské republiky II. (širopasí)" byl publikovaný v roce 2020 (Macek et al. 2020) a představuje kompletní monografii středoevropských druhů širopasých (Symphyta). Velkým přínosem této publikace je nejen obrazový atlas, ale také determinační klíč pro většinu druhů. Mimořádně hodnotná je také fotodokumentace housenic, přičemž řada z nich je zde vyobrazena poprvé. Kniha obsahuje navíc unikátní, do té doby nepublikované, informace o hostitelských rostlinách, jejichž znalost je výsledkem Honzových celoživotních zkušeností s chovem larev širopasých blanokřídlých. V tom samém roce získala kniha ocenění za nejlepší publikaci v soutěži Ceny Nakladatelství Academia v kategorii slovník nebo encyklopedická publikace. K úspěchu řady atlasů přispěly i další díly věnované pavoukům (Kůrka et al. 2015), vážkám (Dolný et al. 2016), rovnokřídlým (Kočárek et al. 2013) a dva díly drobným motýlům (Laštůvka et al. 2018, Šumpich et al. 2022). Tento výjimečný vydavatelský i autorský počin, kterým entomologické atlasy z Nakladatelství Academia bezesporu jsou, si zaslouží ocenění. Na Valném shromáždění ČSE 17. října 2024 tak byla předána „Oceněním České společnosti entomologické" za mimořádný počin na poli popularizace a osvěty entomologie redaktorovi této řady Josefu Smažíkovi a prvnímu autorovi šesti dílů série Janu Mackovi.

Josef Smažík se narodil 9. července 1958 ve Vimperku, kde později vystudoval gymnázium. V letech 1977 až 1982 studoval na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy, a to botaniku

se zaměřením na geobotaniku. Tehdy se také seznámil s Janem Mackem. V 90. letech mimo jiné pracoval i jako hydrogeolog u firmy, která se zabývala sanací lokalit, kde byla umístěna sovětská vojska, konkrétně odstraňováním ropného znečištění půdy a podzemní vody. Tam ho jeho kolega Jaroslav Pakosta, který sbíral hmyz, přivedl k tomuto koníčku. Sbírání hmyzu se tedy věnuje zhruba třicet let. Zpočátku to byli hlavně brouci, po několika letech k tomu přidal i motýly a ti, zejména pak noční, v jeho zájmu zcela převládli. V posledních zhruba pěti letech se věnuje téměř výhradně sběru housenek a následnému chovu píďalek rodu *Eupithecia*. Od roku 2002 až do odchodu do penze pracoval v Nakladatelství Academia jako odborný a jazykový redaktor v oddělení přírodních věd. Zde se zásadně zasloužil o vznik edice přírodovědných atlasů, a také o obnovení edice Zoologické klíče, v níž dosud vyšlo šest dílů věnovaných některým čeledím broukům: kožojedovitým (Dermestidae) (Háva 2011, druhé vydání 2021), červotočovitým (Ptinidae) (Zahradník 2013), potemníkovitým (Tenebrionidae) (Novák 2014), slunéčkovitým (Coccinellidae) (Nedvěd 2015, druhé vydání 2020) a plavčíkovitým (Haliplidae) a vyklenulcovitým (Byrrhidae) (Boukal 2017).

Okolnosti vzniku ediční řady atlasů nám přiblíží nejlépe následující osobní vzpomínka: „*Zhruba v roce 2005 mě napadlo, že bych v nakladatelství* [Academia]*, které v té době téměř vůbec nevydávalo přírodovědné publikace, mohl „protlačit" vznik přírodovědných atlasů, a že by bylo nejlepší začít hmyzem, konkrétně motýly. Šéfredaktor k mému překvapení souhlasil, tak jsem začal přemýšlet o autorovi. A jako první mě napadl právě Honza Macek, se kterým jsem se ovšem již dvacet let neviděl. Zavolal jsem mu, pak za ním zajel, a jak znáte Honzu, byl ihned pro. Museli jsme ovšem žádat Ediční radu Academie o dotaci. První pokus nevyšel – důvody neschválení byly mírně řečeno absurdní – ale věděl jsem, že se v nakladatelství brzy bude měnit ředitel a tedy budou se měnit i pravidla přidělování dotací. Tak jsem dva roky počkal a pak jsme o dotaci požádali znovu. Podruhé to už bylo naprosto bez problémů. Pak už pokračovaly další díly. A při práci na atlasech motýlů jsme se s Honzou domluvili, že stejně tak zkusíme i atlasy blanokřídlých. S nimi naprosto žádné problémy nebyly, hlavně díky novému řediteli nakladatelství Jiřímu Padevětovi, který našim atlasům velmi fandil. Všechny atlasy a entomologické klíče jsem samozřejmě i sám redakčně zpracovával, tuto práci bych nesvěřil nikomu, kdo o hmyzu a zejména pak o stavbě a logice určovacích klíčů nic neví."*

Jan Macek se narodil 24. června 1953 v Martině na Slovensku. O entomologii, zejména pak o motýly, se zajímal od útlého dětství. V roce 1958 se jeho rodina přestěhovala do Příbrami, kde navštěvoval základní a střední školu a aktivně se účastnil Biologické olympiády. V letech 1972 až 1977 studoval entomologii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Studium úspěšně ukončil obhajobou diplomové práce s názvem „Revize rodu *Boarmia* Treitschke a *Cleorodes* Warren (Lepidoptera: Geometridae) v Československu", kterou vypracoval pod vedením dr. Jaromíra Doskočila. Z politických důvodů mu však následně byla zakázána aspirantura na kandidáta věd (dnešní doktorské studium), o kterou se intenzivně pokoušel. V roce 1978 nastoupil do Entomologického oddělení Národního muzea, kde strávil jako kurátor 45 let a výrazným způsobem přispěl k rozšíření a reorganizaci sbírky blanokřídlých. Připravil také řadu výstav jako *Člověk a hmyz*, *Voda a život*, *Krása motýlích křídel* nebo *Zázraky evoluce*. V Entomologickém oddělení působí i nadále jako emeritní kurátor. Honza byl také velmi aktivní při práci s mladými studenty. Biologickou olympiádu začal organizovat hned po svém nástupu na univerzitu v roce 1972. Jako entomolog také pravidelně zasedal

Obr. 1. Atlasy motýlů a blanokřídlých střední Evropy publikované nakladatelstvím Academia v edici 'Atlas' v letech 2007–2020, jejichž prvním autorem byl Jan Macek. Kredit: Academia (Benda et al. 2024).
Fig. 1. Guides to Lepidoptera and Hymenoptera of Central Europe published by the Academia publishing house in the 'Atlas' edition in 2007–2020. Jan Macek was the leading author of all of them. Credit: Academia (Benda et al. 2024).

v komisích celostátního kola Středoškolské odborné činnosti. Jeho významným počinem bylo spoluzaložení letního odborného soustředění pro talentované středoškoláky na legendární Běstvině, kde jako dlouholetý organizátor a lektor vychoval několik generací biologů a ovlivnil řadu budoucích vědců.

Odborně se Honza věnuje hlavně blanokřídlým, především širopasým (Symphyta) a stíněnkám (Diapriidae), přičemž patří k předním světovým specialistům na tyto skupiny. Dosud publikoval celkem 70 původních vědeckých prací a nespočet popularizačních článků. Díky

Obr. 2. Josef Smažík (vlevo) a Jan Macek (vpravo) na společné sběratelské exkurzi v Tematínských vrších (Slovensko) v roce 2018. Fotografie Ladislav Roller.
Fig. 2. Josef Smažík (left) a Jan Macek (right) on a field trip in Tematínské vrchy hills (Slovakia) in 2018. Photography by Ladislav Roller.

výborné paměti a všeobecnému přehledu však patří k uznávaným přírodovědcům obecně a se stejnou erudicí a zaujetím dokáže vyprávět nejen o hmyzu, ale i třeba o rostlinách nebo houbách. Širší odborné i laické veřejnosti je známý především jako popularizátor entomologie a hlavní autor řady atlasů motýlů a blanokřídlých, které vyšli v nakladatelství Academia (Macek et al. 2007, 2008, 2010, 2012, 2015, 2020). V současnosti probíhá příprava třetího a čtvrtého dílu blanokřídlých, které by se měly věnovat parazitickým skupinám. Podrobný životopis a seznam publikací Jana Macka viz Benda et al. (2024).

LITERATURA

BENDA D., BOGUSCH P., STRAKA J., HOVORKA T. & HOLÝ K. 2024: We are celebrating seventy years of Jan Macek. *Acta Entomologica Musei Nationalis Pragae* **64 (1)**: 1–7.

BOUKAL M. 2017: *Brouci čeledi Haliplidae (plavčíkovití) střední Evropy. Brouci čeledi Byrrhidae (vyklenulcovití) střední Evropy.* (*Beetles of the family Haliplidae of Central Europe. Beetles of the family Byrrhidae of Central Europe*). Academia, Praha, 388 pp. (in Czech and English).

DOLNÝ A., HARABIŠ F. & BÁRTA D. 2016: *Vážky (Insecta: Odonata) České republiky*. [*Dragonflies of the Czech Republic (Insecta: Odonata)*]. Academia, Praha, 342 pp. (in Czech).

HÁVA J. 2011: *Brouci čeledi kožojedovití (Dermestidae) České a Slovenské republiky. (Beetles of the family Dermestidae of the Czech and Slovak Republics)*. Academia, Praha, 102 pp. (in Czech and English). [Druhé vydání/ second edition: 2021, 132 pp.]

Obr. 3. Předávání ocenění České společnosti entomologické, zleva doprava Jan Růžička a Petr Kment za Výbor ČSE, Jan Macek a Josef Smažík. Fotografie Dominik Vondráček.
Fig. 3. Presentation of the Czech Entomological Society Award, from left to right: Jan Růžička and Petr Kment for the CES Committee, Jan Macek and Josef Smažík. Photo by Dominik Vondráček.

KŮRKA A., ŘEZÁČ M., MACEK R. & DOLANSKÝ J. 2015: *Pavouci České republiky*. [*Spiders of the Czech Republic*]. Academia, Praha, 622 pp. (in Czech).

LAŠTŮVKA A., LAŠTŮVKA Z., LIŠKA J. & ŠUMPICH J. 2022: *Motýli a housenky střední Evropy V. Drobní motýli I.* (*Butterflies and moths of central Europe and their caterpillars V. Small moths I.*). Academia, Praha, 532 pp. (in Czech, English abstract).

MACEK J., DVOŘÁK J., TRAXLER L. & ČERVENKA V. 2007: *Motýli a housenky střední Evropy. Noční motýli I.* [*Butterflies and caterpillars of Central Europe. Moths I.*]. Academia, Praha, 376 pp. (in Czech).

MACEK J., DVOŘÁK J., TRAXLER L. & ČERVENKA V. 2008: *Motýli a housenky střední Evropy. Noční motýli II.* [*Butterflies and caterpillars of Central Europe. Moths II.*]. Academia, Praha, 480 pp. (in Czech).

MACEK J., LAŠTŮVKA Z., BENEŠ J. & TRAXLER L. 2015: *Motýli a housenky střední Evropy. IV., Denní motýli*. [*Butterflies and caterpillars of Central Europe. Rhopalocera.*]. Academia, Praha, 540 pp. (in Czech).

MACEK J., PROCHÁZKA J. & TRAXLER L. 2012: *Motýli a housenky střední Evropy. Noční motýli III. – Píďalkovití.* [*Butterflies and caterpillars of Central Europe. Moths III. – Geometridae*]. Academia, Praha, 417 pp. (in Czech).

MACEK J., ROLLER L., BENEŠ K., HOLÝ K. & HOLUŠA J. 2020: *Blanokřídlí České republiky II. – Širopasí*. [*Hymenoptera of the Czech Republic II. – Sawflies*]. Academia, Praha, 669 pp. (in Czech).

MACEK J., STRAKA J., BOGUSCH P., DVOŘÁK L., BEZDĚČKA P. & TYRNER P. 2010: *Blanokřídlí České republiky I. – žahadloví*. [*Hymenoptera of the Czech Republic I. – Aculeata*]. Academia, Praha, 520 pp. (in Czech).

NEDVĚD O. 2015: *Brouci čeledi slunéčkovití (Coccinellidae) střední Evropy*. (*Ladybird beetles (Coccinellidae) of Central Europe*). Academia, Praha, 304 pp. (in Czech and English). [Druhé vydání/second edition: 2020, 304 pp.]

NOVÁK V. 2014: *Brouci čeledi potemníkovití (Tenebrionidae) střední Evropy.* (*Beetles of the family Tenebrionidae of Central Europe*). Academia, Praha, 420 pp. (in Czech and English).

ŠUMPICH J., LIŠKA J., LAŠTŮVKA Z. & LAŠTŮVKA A. 2022: *Motýli a housenky střední Evropy VI. Drobní motýli II.* (*Butterflies and moths of central Europe and their caterpillars VI. Small moths II.*). Academia, Praha, 811 pp. (in Czech, English abstract).
ZAHRADNÍK J. 2013: Brouci čeledi červotočovití (Ptinidae) střední Evropy. (Beetles of the family Ptinidae of Central Europe). Academia, Praha, 352 pp. (in Czech and English).

Petr KMENT & Daniel BENDA
Národní muzeum, Praha